

Ziontek, Artur

"Pałac Ogińskich w Siedlcach", Grażyna Korneć, Siedlce 2003 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 12, 181-186

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grażyna Korneć: *Pałac Ogińskich w Siedlcach*. Siedlce, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2003.

Aleksandra Ogińska (1730-1798), jedna z największych dam polskiego oświecenia, niezmordowana animatorka kultury i mecenas – odzyskuje dziś, po dwustu latach od śmierci, swój blask i należne sobie miejsce w historii. Rok 1998, z racji jubileuszu, święcono wystawą *Aleksandra Ogińska i jej czasy* oraz książką Danuty Michalec pod tym samym tytułem¹. Praca ta, pomyślana początkowo jako katalog do wystawy, faktycznie jednak stała się niezwykle cennym kompendium zawierającym (poza zarysem życia i drzewem genealogicznym) reprodukcję portretów rodziny Czartoryskich, odpisy dokumentów archiwalnych, przedruk szczegółowego opisu atrakcji, jakich doświadczył w Siedlcach Stanisław August Poniatowski² oraz utworów literackich dotyczących księżnej i jej rezydencji. W niedługim odstępie czasu, bo w roku 2004 wyszła drukiem pierwsza, nie całkiem udana, zdaniem autora, próba monografii księżnej pióra Urszuli Głowackiej-Maksymiuk³. Książka (wyraźnie o charakterze popularnym), choć przydatna i pierwsza zakrojona na taką skalę, ma szereg niedociągnięć utrudniających lekturę⁴.

Poza tymiż dwiema książkami odnotować można jedynie kilka artykułów w czasopiśmie i tomach zbiorowych⁵ oraz kilkudzaniowe wzmianki w niektórych syntezach epoki i monografiach miasta⁶. Nie jest to dużo jak na

¹ Zob.: D. Michalec: *Aleksandra Ogińska i jej czasy*. Siedlce 1999.

² Pierwodruk: *Przyjęcie Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta Króla Polskiego [...] Pana naszego Miłościwego w Siedlcach 1783*. Warszawa 1783, przedruk w opracowaniu U. Głowackiej-Maksymiuk i J. Gardzińskiej w: „Prace Archiwalno-Konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego”. Siedlce 1995, t. 9. s. 64-114.

³ Zob.: U. Głowacka-Maksymiuk: *Aleksandra z Książąt Czartoryskich Ogińska*. Siedlce 2003.

⁴ Zob. recenzję A. Ziontka tejże pracy w: „Wiek Oświecenia” T. 20, 2004.

⁵ T. Korzeniewski: *Teatr hetmanowej Ogińskiej w Siedlcach*. „Pamiętnik Teatralny” 1969, z. 1-2; W. Jaraczewska: *Dwór księstwa Ogińskich w Siedlcach jako środowisko kulturotwórcze na tle rozwoju kultury teatralnej doby oświecenia*. W: *Siedlce III*. Siedlce 1975; E. Rabowicz: *Józefa Aleksandra Ogińska*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław 1978; E. Rudzki: *Damy polskie XVIII wieku*. Warszawa 1997; U. Głowacka-Maksymiuk: *Dwór Księżnej Aleksandry Ogińskiej jako ośrodek życia kulturalnego na Podlasiu*. „Szkice Podlaskie”. T. 10, 2002; A. Czyż: *Podlaska ojczyzna Tomasza Kajetana Węgierskiego*. W: *Od liryki do retoryki. W kręgu słowa, literatury i kultury*. Red.: I. Kadulska i R. Grzeško-wiak. Gdańsk 2004; J. Sawicka-Jurek: „Pod wdzięcznym onej rozkazem” – o kulturotwórczej roli dworu Aleksandry Ogińskiej w Siedlcach. W: *Dwory magnackie XVIII wieku – rola i znaczenie kulturowe*. Warszawa, wyd. IBL, w druku.

⁶ M. Klimowicz: *Oświecenie*. Warszawa 1980 (te same wzmianki w: tegoż: *Literatura oświecenia*. Warszawa 1995); *Słownik literatury polskiego oświecenia*. Red. T. Kostkiewiczowa. Wrocław 1996; A. Winter: *Dzieje Siedlec 1448-1918*. Warszawa 1969; *Siedlce 1448-1995*. Red. E. Kospath-Pawłowski. Siedlce 1996.

postać wybitną, a taką księżna Ogińska była niewątpliwie. Stwierdzić bowiem trzeba, iż zdecydowana większość tych tekstów powstała na gruncie historycznych badań regionalnych, co nie umniejsza oczywiście ich wartości, lecz zmusza do myślenia nad ignorancją badaczy epoki⁷. Zgoła inaczej sprawa ma się z badaniami nad działalnością Izabeli Czartoryskiej – siostrzenicy księżnej. Przytoczenie nawet reprezentatywnego zespołu prac, byłoby rzeczą żmudną, by więc wspomnieć tylko obszerną, znakomitą monografię Aliny Aleksandrowicz⁸. Jednak i tu nie brak rozczarowań... co do Ogińskiej. Otóż, gdy autorka opisuje ślub Marii Czartoryskiej (późniejszej autorki *Malwiny*), córki Izabeli i Adama Kazimierza z Ludwikiem Wirtemberskim, które to wydarzenie miało miejsce w październiku 1784 r. na dworze księżnej Aleksandry w Siedlcach, wspomina jedynie o spokrewnieniu gospodyni z rodem Czartoryskich. Należy jednak pamiętać, iż tak Ogińska, jak i Antonina Flemingowa (matka Izabeli, a babka Marii), były córkami Eleonory z Waldsteinów i Michała Fryderyka Czartoryskich. Obie panie więc miały za ojca jednego z najbardziej wpływowych i najważniejszych przedstawicieli rodu Czartoryskich. Toteż mówienie o „spokrewnieniu”, wydaje się nie na miejscu.

Jedną z najnowszych prac z powyższego zakresu badawczego jest też książka Grażyny Korneć *Pałac Ogińskich w Siedlcach*, wydana staraniem Akademii Podlaskiej. Samo powstanie (budowa) pałacu, jak i szczątkowy opis jego dziejów, były już przedmiotem badań, lecz tylko przy opracowywaniu zagadnień ogólnych. Pobieżnie więc, pisali o tym choćby Antoni Winter⁹, J. Dąbski¹⁰ i Marek Plewczyński¹¹. Mimo to, praca Grażyny Korneć ma wszelkie znamiona pionierskości. Zwłaszcza, że autorka zgrabnie połączyła fizyczne dzieje pałacu z tętniącym w nim życiem. Bogato wykorzystane zostały zasoby archiwalne Muzeum Czartoryskich w Krakowie, Archiwum Państwowego w Siedlcach, Archiwum Państwowego w Radomiu i Archiwum Głównego Akt Dawnych, a dodatkowo, także Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Praca ta, choć ma pobratymcze, jak np. Mieczysława Kseniaka poświęconą puławskiej rezydencji Czartoryskich¹², również i na tym tle wykazuje się dużą oryginalnością w sposobie

⁷ Zob.: A. Ziótek: *Pani na Siedlcach Aleksandra z Czartoryskich Ogińska. W kręgu badań i przyczynków*. „Do źródeł” R II: 2004.

⁸ Zob.: A. Aleksandrowicz: *Izabela Czartoryska. Polskość i europejskość*. Lublin 1998.

⁹ Zob.: A. Winter: *Dzieje Siedlec...*, op. cit.

¹⁰ Zob.: J. Dąbski: *Pałace i zespoły pałacowo-parkowe w województwie siedleckim*. Siedlce 1987 (tej pracy Korneć nie przywołuje).

¹¹ Zob.: M. Plewczyński: *W Rzeczpospolitej Obojga Narodów*. W: *Siedlce 1448-1995*. op. cit.

¹² Zob.: M. Kseniak: *Rezydencja Księżąt Czartoryskich w Puławach*. Lublin 1998; pomimo zacięcia „przyrodniczego”, książka ta może być niezwykle interesującą lekturą dla każdego humanisty. Tom jest świetnie ilustrowany zdjęciami, grafikami z epoki, ale też stylizowanymi rysunkami Barbary Czernof z Instytutu Aleksandryjskiego w Puławach.

realizacji i samego namysłu koncepcyjnego. O ile Kseniak („przyrodnik – architekt krajobrazu z wykształcenia, regionalista z zamiłowania” – czytamy w nocie biograficznej na tylnej stronie okładki) skupia się na organizacji przestrzeni przypałacowej (głównie ogrodu), o tyle Grażyna Korneć prezentuje powstanie, wszelkiego rodzaju przekształcenia i przebudowy rezydencji oraz zmiany jej statusu i przeznaczenia na tle transformacji politycznych. Tom ów więc nie jest poświęcony oświeceniowej animatorce kultury *sensu stricto*, choć stanowi istotny przyczynek do dalszych badań nad jej działalnością. Warto jednak spojrzeć na tę niewielką książkę (format B5, 86 stron) jako całość.

Podzielona została na jedenaście rozdziałów, z których każdy dotyczy istnienia pałacu w różnych okresach dziejowych, opisując kolejnych jego właścicieli, jak również sytuację miasta. Pracę inicjuje *Wstęp*, gdzie autorka skrupulatnie opisuje wykorzystane źródła archiwalne i opracowania drukowane, zamyka zaś *Indeks ilustracji*, niezwykle tu pożyteczny, gdyż praca została gęsto przetkana ikonografiami (tak barwnymi jak i czarno-białymi – choć nie wszystkie są najlepszej jakości).

W pierwszych partiach książki badaczka skupiła się na dziejach *Siedlec jako miasta prywatnego*, zaczynając od pierwszej wzmianki o mieście, przechodząc przez władanie Michała Fryderyka i Eleonory Czartoryskich, a kończąc na sprzedaniu posiadłości przez jej ostatnich właścicieli – Izabelę i Adama Czartoryskich (którym przekazała ją Aleksandra Ogińska). Poza rotacją właścicieli, część ta ujawnia rangę społeczno-polityczną miasta, wskazując choćby na wizyty królów – Poniatowskiego w 1783 r. i, 80 lat wcześniej, Augusta II Mocnego, który odbywał na dworze Czartoryskich „naradę wojenną z hetmanami wielkim koronnym i litewskim” (s. 12).

Podwaliny magnackiej rezydencji rysowały się w Siedlcach od 1660 roku, kiedy to Olędzcy¹³ (ówcześni właściciele) wzniesli drewniany dworek, jednak dopiero rodzina Czartoryskich, wiążąc z miastem swą przyszłość, doprowadziła do jego błyskawicznego wręcz rozwoju urbanistycznego, a także i do wzrostu jego znaczenia w regionie, a potem i kraju. Największe zasługi miała w tym Aleksandra Ogińska, która odziedziczyła posiadłość po ojcu. Na początku wespół z drugim mężem, Michałem Kazimierzem Ogińskim – później sama, uczyniła ze swej rezydencji jedno z kulturowych centrów Polski. Rzesze poetów, magnatów, dygnitarzy zjeżdżało tu na liczne bale, doświadczając nie tylko już gościnności, ale i swoistego zmysłu artystycznego księżnej. Zresztą bywających tu poetów, wiązanych zwyczajowo z Powązkami czy Puławami, możemy również traktować jako

¹³ Zob.: R. Niewiatowska: *Olędzcy herbu Rawicz, właściciele Siedlec w XVII wieku*. „Szkice Podlaskie” T. 8, 2000.

„poetów Ogińskich” – zaznacza Edmund Rabowicz¹⁴. Omawiając powyższe fakty, Grażyna Korneć w pewien sposób się jednak gmatwa i niezbyt jasno rozdziela „literaturę oświecenia”, od literatury powstającej na dworze Ogińskiej czy z nim związanej. Podobnie zresztą wypada miniaturowa częśćka poświęcona *Muzyce dworskiej* (s. 39-40), gdzie zabrakło nawet najmniejszych konsultacji z powszechnie dostępnymi i popularnie ujętymi *Dziejami muzyki polskiej w zarysie*¹⁵. Można by więc uniknąć chybotliwego rozstrzygnięcia autorstwa pierwszej opery polskiej¹⁶ i nie do końca klarownego rozdzielania zasług i dzieł Michała Kazimierza i Michała Kleofasa Ogińskich. Cieszy więc, że niezbyt dużo miejsca owym zagadnieniom autorka poświęca. Zdecydowanie lepiej prezentuje się natomiast opis *Teatru dworskiego* (dworskiego. 40-42) i związany z tym poniekąd, opis fety jaką zgotowano Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu z okazji jego pobytu w mieście¹⁷. Zastrzeżenia budzi natomiast minimalne wykorzystanie istniejących opracowań tematu odnośnie specyfiki oświecenia¹⁸. Grażyna Korneć oparła się właściwie jedynie na syntezie Mieczysława Klimowicza¹⁹ i opracowaniach Gabrieli Pauszer-Klonowskiej²⁰, Danuty Michalec²¹ oraz oczywiście niezbędnym opisie *Przyjęcia najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta [...] w Siedlcach 1783* podanym do druku przez Urszulę Głowacką-Maksymiuk i Janinę Gardzińską²². Biorąc jednak pod uwagę, iż ustępy te stanowią tylko niewielki fragment podjętej problematyki, uchybienia nie rzutują na całość pracy. Pełna rehabilitacja następuje już przy następnym rozdziale *Życie polityczne w pałacu*. Tytułowe zjawisko to obraz zaangażowania politycznego Ogińskiej i jej męża w działaniach „politycznych arystokracji polskiej obozu Familia” (s. 60), a potem w opozycyjnej królowi tzw. nowej Familii. Wynikiem czego, „w 1786 roku użyczyła [Ogińska – A.Z.] pałacu na zjazd i przez 6 tygodni gościli tu: hetman Ksawery Branicki, Ignacy Potocki, Adam

¹⁴ E. Rabowicz: *Rokoko*. Hasło w: *Słownik literatury polskiego oświecenia...*, op. cit., s. 523.

¹⁵ Zob.: G. Michalski, E. Obniska, H. Swolkień, J. Waldorf: *Dzieje muzyki polskiej w zarysie*. Red. T. Ochlewski. Warszawa 1983.

¹⁶ Ibidem, s. 68-69.

¹⁷ Kapitalnie na tle epoki pokazał to Janusz Ryba (*Maskarady oświeconych. Próba opisu zjawiska*. Katowice 1998; *Uwodzicielskie oblicza oświecenia*. T. I. Katowice 1994).

¹⁸ Zob.: A. Ziótek: *Pani na Siedlcach...*, op. cit.; tam, w przypisach, obszerna bibliografia przedmiotowa.

¹⁹ Zob.: M. Klimowicz: *Oświecenie*. Warszawa 1998.

²⁰ Zob.: G. Pauszer-Klonowska: *Pani na Puławach*. Warszawa 1980, wybór tej pozycji jest zaiste dziwny.

²¹ Zob.: D. Michalec, *Aleksandra Ogińska...*, op. cit.

²² Zob.: *Przyjęcie Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta Króla Polskiego [...] Pana naszego Miłościwego w Siedlcach 1783*. Oprac. i wstęp J. Gardzińska i U. Głowacka-Maksymiuk. „Prace Archiwalno-Konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego”. 1995, t. 9.; przedruk w: D. Michalec: *Aleksandra Ogińska...*, op. cit.

Czartoryski, hetman Kazimierz Rzewuski, Kazimierz Nestor Sapieha [w tekście jednak zapisany jako Sapiecha!!!], Celestyn Czplić” (s. 60). Gości równie znamienitych podwoje pałacowe przyjmowały dość często, by wspomnieć jeszcze o Tadeuszu Kościuszcze i Julianie Ursynie Niemcewiczu. Obrazu polityki w pałacu dopełnia rzeczowy opis działań Ogińskich wspierających insurekcję kościuszkowską (wyposażanie wojsk w broń i mundury, pomoc finansowa itp.), jednak na tym się nie kończy. Wszak po powstaniu kościuszkowskim, gdy Siedlce znalazły się w wyniku III rozbioru w Nowej Galicji – stały się one siedzibą cyrkułu. Po śmierci Ogińskiej zaś (tu dokładnie klaruje się kwestia podmiotu i meritum książki) w 1798 roku miasto stało się własnością rezydujących w Puławach Czartoryskich. Ci jednak dość szybko pozbyli się go, zamieniając na „dobra w Tarnogórze, Pruszczyźnie, Puchaczowi, Przybysławicach i Zakrzówku” (s. 63). Sam pałac natomiast stał się początkowo miejscem zamieszkania komisarza Czartoryskich, a wkrótce przemianowano go na obiekt użyteczności publicznej i tak zostało praktycznie do dziś dnia. Mimo to, a może właśnie dlatego, losy jego były niezwykle burzliwe.

W 1810 r. pałac zajęły władze departamentu siedleckiego; znalazły się więc w nim: prefektura, apteka i szpital żołnierski a w części pomieszczeń zakwaterowano oficerów. Przypałacowe budynki posłużyły za kasę Trybunału, stajnie i magazyny wojskowe. W oranżerii Aleksandryjskiej zaś utworzono więzienie. „Jako obiekt administracyjno-wojskowy pałac stracił swój rezydencjonalny charakter” (s. 64-65), będąc już tylko siedzibą władz carskich. Dokładniej traktuje o tym (jak i o dewastacyjnych przebudowach), siódmy rozdział książki (s. 65-68) przedstawiający kolejnych rezydujących tam dygnitarzy i urzędy. W 1919 r., w rok po wskrzeszeniu Diecezji Podlaskiej, dawna rezydencja Ogińskich stała się siedzibą biskupa ordynariusza, ks. dra Henryka Przeździeckiego (s. 69). Sytuacja ta utrzymywała się do czasu II wojny. W październiku 1939 r. bowiem w pałacu zamieszkał niemiecki starosta powiatu siedleckiego dr Friedrich Gercke, a potem jego następcy (s. 73). Po wojnie pałac rozbudowywano, by w 1950 odtworzyć zasadniczą jego bryłę, „według XVIII-wiecznego projektu Ogińskiej” i ulokować tam Urząd Stanu Cywilnego oraz wiele innych instytucji (s. 74-82). Na przestrzeni dziejów autorka książki podaje ich osiemnaście.

Ostatnim rozdziałem *Pałacu Ogińskich w Siedlcach*, jest niespełna stronicowy (s. 83) zapis o przekazaniu przez władze miejskie w 2001 roku budynku pałacowego Akademii Podlaskiej, która umieściła tam Dziekanat Wydziału Humanistycznego. W sali, która niegdyś była salonem księżnej Aleksandry, dziś toczą się obrady organizowanych tam konferencji naukowych. Coś więc z tego dawnego, świetnego klimatu pozostało. Wzruszająco wręcz, mówiła o tym prof. Krystyna Maksimowicz, przybyła na konferencję *Ignacy Krasicki i czasy oświecenia* (18-19 marca 2002r.).

Książka Grażyny Korneć jest lekturą ciekawą i z wielu względów potrzebną. Z jednej strony, dopełnia obrazu badań nad działalnością księżnej Aleksandry Ogińskiej, których wciąż czuć niedosyt; z drugiej zaś praca jest ciekawa pod kątem pewnych rozstrzygnięć metodologicznych, co dokładniej dostrzega się w zestawieniu choćby ze wspomnianą książką Mieczysława Kseniaka. Nieco dziwnie jednak wygląda miejscami segmentacja pracy, gdyż występują rozdziały jedno- (rozdz.: 8, 9, 11) i dwustronicowe (rozdz.: 7).

Szkoda też, że pojawiły się w tekście problemy stylistyczne i deklinacyjne, co czasem dekoncentruje czytelnika.

Artur Zióntek

Instytut Filologii Polskiej Akademii Podlaskiej w Siedlcach